

ZARZĄD II SZTABU GENERALNEGO WP

(SCHEMAT FUNKCJONOWANIA W LATACH 1981–1990)

W ramach śledztwa w sprawie udziału funkcjonariuszy państw komunistycznych w związku przestępczym o charakterze zbrojnym, mającym na celu między innymi pozbawienie życia Karola Wojtyły, prokuratorzy IPN mieli dostęp do materiałów archiwalnych dotyczących Zarządu II w latach osiemdziesiątych, przesłuchiwali też jego oficerów. Uzyskane na podstawie tego materiału dowodowe informacje (z wyłączeniem tzw. materiałów niejawnych) pozwalają na przedstawienie w zarysie struktury Zarządu II w ostatniej dekadzie jego działalności.

Sztab Generalny WP oficjalnie został zorganizowany rozkazem naczelnego dowódcy WP z 18 lipca 1945 r., w jego skład wszedł zaś m.in. Oddział II Wywiadu¹. Zarząd II utworzony został 15 listopada 1951 r. rozkazem organizacyjnym numer 0088 ministra obrony narodowej marszałka Konstantego Rokossowskiego². Wywiad (i kontrwywiad) wojskowy do 2003 r. nie posiadały ustawowych podstaw działania, a ich zadania, uprawnienia i zakres działań były regulowane rozkazami, zarządzeniami i dyrektywami wydawanymi przez ministra obrony narodowej, szefa Sztabu Generalnego i samych szefów tych struktur. 18 kwietnia 1990 r. minister obrony narodowej gen. Florian Siwicki rozkazem nr Pf-42/Org rozformował Wojskową Służbę Wewnętrzną, przekazując zadania kontrwywiadowcze Zarządowi II³. Powstał w ten sposób Zarząd II Wywiadu i Kontrwywiadu. Na mocy rozkazu gen. Siwickiego nr Pf 59/Org z 22 sierpnia 1991 r. zarząd ten zastąpiły Wojskowe Służby Informacyjne. Dopiero ta struktura wywiadowcza doczekała się po latach regulacji ustawowej⁴.

Niniejszy szkic ma za zadanie przedstawić w zarysie strukturę Zarządu II po zmianach na początku lat osiemdziesiątych, jednakże z pominięciem sposobów i zasad jego działania, gdyż większość dokumentów archiwalnych dotycząca wywiadu chroniona jest tajemnicą państwową (materiały ściśle tajne i tajne).

Od września 1981 do 1990 r. szefem Zarządu II był płk Roman Misztal. Podlegało mu pięciu zastępców, a zarazem szefów pionów do spraw: 1. politycznych, 2. operacyjnych, 3. informacyjnych, 4. rozpoznania wojskowego, 5. organizacyjno-administracyjnych (był nim pełnomocnik w randze zastępcy)⁵.

¹ O Sztabie Generalnym zob. T. Panecki, F. Puchała, J. Szostak, *Sztab Generalny WP 1918–2003*, Warszawa 2003, ss. 568.

² O strukturze wywiadu wojskowego w l. 1943–1964 zob. L. Pawlukiewicz, *Tajny front zimnej wojny. Uciekinierzy z polskich służb specjalnych 1956–1964*, Warszawa 2004, s. 46–53.

³ Por. P. Piotrowski, *Wojskowa Służba Wewnętrzna 1957–1990*, „Biuletyn IPN” 2002, nr 6 (16), s. 34–39.

⁴ Ustawa z 9 VII 2003 r. o WSI (DzU z 8 VIII 2003 r.).

⁵ Na temat funkcjonowania poszczególnych komórek wywiadu od lat siedemdziesiątych zob. także *Raport o działaniach żołnierzy i pracowników WSI oraz wojskowych jednostek organizacyjnych re-*

1. PION POLITYCZNY

w jego ramach funkcjonował tylko Wydział Polityczny. Utrzymywał kontakty z władzami partyjno-rządowymi PRL. Szef pionu parafował i podpisywał wszystkie rozkazy personalne, choć było to działanie formalne na uprzednio przygotowanych i uzgodnionych dokumentach.

2. PION OPERACYJNY

– najważniejszy z punktu widzenia działań wywiadowczych, w jego skład wchodziły komórki wymienione niżej⁶.

Oddział I (K) – Germańsko-skandynawski

Zasadnicze kierunki działania: Europa Zachodnia – Niemcy, Austria, Szwajcaria, Skandynawia.

Oddział IV (P) – Zamorski

okresowo zwany angloamerykańskim, w latach siedemdziesiątych oznaczony jako „S”. Rozpracowywał wywiadowczo Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię oraz Indie, Chiny, Liban. Szef tego oddziału miał dwóch zastępców: ds. pozycji legalnych – funkcjonariuszy pełniących służbę w placówkach dyplomatycznych (kierunki amerykański i brytyjski) i ds. pozycji nielegalnych – agentury (kierunki amerykański, brytyjski i afroazjatycki).

Oddział VIII (D) – Romański

– odpowiedzialny za „kierunki”: Francja, Włochy, Belgia, Luksemburg, Algieria, Maroko.

Oddział XII Studiów Specjalnych

między innymi na podstawie akt spraw sądowych o szpiegostwo opracowywał informacje o sposobie działania obcych wywiadów na terenie Polski, przygotowywał instrukcje podręczne dla pracy oficera operacyjnego. Przez pracowników wywiadu zwany „przechowalnią” dla oficerów niewyznaczonych na stanowiska.

Oddział X (C) – Krajowy

prowadził pracę określaną w nomenklaturze wojskowej jako „typowniczo-werbunkową”. Jej celem było „pozyskanie” agentów, przerzut zwerbowanych agentów do państw zachodnich pozostających „w zainteresowaniu” Zarządu II, zdobywanie materiałów informacyjnych, operacyjnych i legalizacyjnych o potencjalnym przeciwniku na terenie kraju. Agentów werbowano głównie wśród cudzoziemców przyjeżdżających do Polski, Polaków posiadających rodzinę za granicą lub tych, którzy wyjeżdżali na pobyty stałe lub czasowe za granicę. Oddział ten funkcjonował w strukturach wywiadu wojskowego od początku jego istnienia, a obszar jego zainteresowania zmieniał się w zależności od wytycznych politycznych.

W drugiej połowie lat czterdziestych na terenie kraju zorganizowano Punkty Operacyjne, podlegające Wydziałowi Kierunkowemu w Centrali, zajmującemu się terenem Austrii

alizujących zadania w zakresie wywiadu i kontrwywiadu wojskowego przed wejściem w życie ustawy z dnia 9 lipca 2003 r. o Wojskowych Służbach Informacyjnych w zakresie określonym w art. 67 ust. 1 pkt 1–10 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. „Przepisy wprowadzające ustawę o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego oraz ustawę o służbie funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego” oraz o innych działaniach wykraczających poza sprawy obronności państwa i bezpieczeństwa Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Internet: http://raport.gov.pl/Raport_calosc.html.

⁶ W 1984 r. ówczesny szef Zarządu II dokonał reorganizacji pionu operacyjnego, wprowadzając jednocześnie literowe oznakowanie oddziałów oraz tworząc nowy Oddział Y.

i Niemiec, które prowadziły pracę „typowniczo-werbunkową”, wykorzystując główne bazy repatriacyjne w kraju: Gdynię, Szczecin, Wrocław i Katowice. Wydział Punktów Operacyjnych spełniał wówczas funkcję Agenturalnego Wywiadu Operacyjnego (AWO). W latach pięćdziesiątych, po przejściu głównej fali repatriacji, pozostawiono tylko dwa Punkty Operacyjne – w Gdyni (PO-1) i w Szczecinie (PO-2), prowadzące pracę w portach morskich i podporządkowane w Centrali Wydziałowi IV. W końcu lat pięćdziesiątych na bazie Wydziału IV został zorganizowany Oddział IV, a Punkty Operacyjne zorganizowano w Wydziały. Na początku lat sześćdziesiątych utworzono Wydział 3 w Zabrzu (oprócz funkcjonujących już W1 w Gdyni i W2 w Szczecinie). Stopniowo rozszerzano prowadzenie pracy operacyjnej z „pozycji kraju”, organizując w drugiej połowie tejże dekady, obok istniejących już wydziałów, wieloosobowe i jednoosobowe Przedstawicielstwa Wojewódzkie (Gdańsk, Opole, Koszalin, Olsztyn, Lublin, Łódź, Wrocław). Oddział IV został zaś przemianowany na Oddział Z. W latach sześćdziesiątych zapoczątkowano prowadzenie pracy „typowniczo-werbunkowej” wśród napływającej do kraju fali turystów z krajów zachodnich (RFN, Szwecja), akcję rozszerzono także na Bułgarię i turystów zachodnich przyjeżdżających nad Morze Czarne. Rozszerzono też pracę „typowniczo-werbunkową” w centralach handlu zagranicznego i biurach turystycznych. W ramach reorganizacji przeprowadzonej w latach siedemdziesiątych w miejsce Oddziału Z powstał Oddział X. Wyłączono z niego Przedstawicielstwa Wojewódzkie w Gdańsku, Szczecinie i Wrocławiu, które weszły w skład utworzonego wówczas w ramach pionu operacyjnego Oddziału XIII AWO⁷.

Oddział XIII (A) – Agenturalny Wywiad Operacyjny (AWO)

zwany był „wywiadem płytkim”. Wbrew twierdzeniom, które pojawiły się na kanwie jednego z procesów lustracyjnych⁸, nie stanowił on jednej z najściślej strzeżonych tajemnic Zarządu II ani też nie był komórką zakamuflowaną, o czym świadczy fakt, że był ujmowany w dokumentach Zarządu II przedstawiających jego strukturę organizacyjną⁹. Powołany został na podstawie decyzji szefa Sztabu Generalnego WP gen. dyw. Wojciecha Jaruzelskiego 30 lipca 1967 r., tworzony według wzoru i nazewnictwa przyjętego w państwach Układu Warszawskiego. W 1975 r. wszedł w strukturę Zarządu II jako oddział pionu operacyjnego. Obejmował swym zasięgiem tylko obszar tzw. frontu polskiego, czyli terenów, na których przewidywane było użycie wojsk polskich na wypadek wojny (północne Niemcy, Danię, Holandię). Został zlikwidowany wraz z „frontem polskim” już w okresie funkcjonowania WSI. Podlegały mu Ekspozytury Terenowe (np. w Olsztynie P-11 w 1985 r., zmieniona 13 listopada 1990 r. na E-9). Głównym zadaniem AWO było przygotowanie grup perspektywicznego działania na terytorium potencjalnego przeciwnika. Skład osobowy to osoby cywilne, podoficerowie i oficerowie rezerwy Wojska Polskiego, którzy po przejściu stosownych sprawdeń i szkoleń stanowili rezerwę mobilizacyjną AWO na wypadek wojny.

Kartoteka Operacyjna

w ogólnym ujęciu „baza danych” dotycząca agentów, „nielegalów”, tzw. npw, ich kontaktów i powiązań.

Oddział III Ataszatów Wojskowych (AW)

koordynował oficjalną działalność ataszatów, przygotowywał program wizyt delegacji Wojska Polskiego za granicą i wizyt delegacji wojskowych obcych państw w Polsce,

⁷ IPN BU, 00234/304/3, Oddział „C” sprawy różne operacyjne, 1980–1983.

⁸ Por. G. Indulski, *Wywiadowca*, „Newsweek”, 13 VI 2004.

⁹ IPN BU, 000739/158, Dokumenty z[astę]pcy szefa Zarządu II ds. informacji.

przyjmował sprawozdania attaché wojskowych z oficjalnych spotkań. W zakresie pracy wywiadowczej attaché wojskowi podlegali bezpośrednio zastępcy szefa Zarządu II ds. Operacyjnych.

Jednostka Wojskowa 2000

powstała na podstawie rozkazu organizacyjnego ministra obrony narodowej marszałka Konstantego Rokossowskiego nr 0047 z 2 czerwca 1952 r. Jej zadaniem było przygotowanie pracowników służby dyplomatycznej i wojska do zadań w przyszłej misji obserwacyjnej w Korei, później w Wietnamie. W latach osiemdziesiątych jednostka ta organizacyjnie podlegała Oddziałowi Ataszatów Wojskowych i nadal szkoliła służby dyplomatyczne i wojskowe.

Oddział Y

powołany został w 1983 r. w wyniku decyzji podjętej na szczepku Szefów Zarządów wywiadów państw Układu Warszawskiego celem zwiększenia bezpieczeństwa pracy wywiadowczej za granicą. Bezpośrednią przyczyną była dezercja oficera kontrwywiadu (WSW) mjr. Jerzego Sumlińskiego, nadzorującego pion operacyjny, oraz płk. Włodzimierza Ostaszewicza, oficera kartoteki operacyjnej zawierającej informacje o wywiadzie. Został utworzony na bazie trzech zespołów „N” funkcjonujących dotychczas w „oddziałach kierunkowych” (I, IV i VIII). Zajmował się pracą związaną z „pozyskiwaniem” i „plasowaniem” (przerzucaniem) za granicą i kierowaniem pracą wywiadowczą: a) „nielegalów” (obywateli polskich przeszkolonych i przygotowanych do działań przez wywiad wojskowy, przerzucanych za granicę „na obcych dokumentach”), b) tzw. npw (obywateli polskich przygotowanych w pełnym zakresie jak „nielegalowie”, przerzucanych za granicę na własnych dokumentach personalnych), c) agentów (obywateli obcego państwa „pozyskanych” i przygotowanych do pracy na rzecz wywiadu PRL). W ramach oddziału funkcjonowały trzy wydziały (zespoły):

- wydział do działań na wypadek wojny,
- wydział pracy typowniczo-werbunkowej (tzw. „N”),
- wydział obiektów wywiadowczego zainteresowania.

Pod koniec lat osiemdziesiątych, kiedy istniało wiele przesłanek wskazujących na możliwość nadejścia zasadniczych zmian ustrojowych, zaszła konieczność przygotowania nowych sposobów zabezpieczenia przerzutów i legalizacji oraz środków finansowych potrzebnych do tych celów. W związku z tym Oddział „Y” otrzymał zadanie tworzenia podmiotów gospodarczych na terenie kraju i za granicą celem zatrudniania w nich pracowników wywiadu i uzyskiwania środków na cele operacyjne. Do czasu przekształcenia w 1990 r. Zarządu II (w Zarząd II i Wywiadu i Kontrwywiadu) zdołano utworzyć trzy spółki w kraju, żadnej za granicą¹⁰.

3. PION INFORMACYJNY

przeznaczony był do gromadzenia, przetwarzania i opracowywania informacji, m.in. w zakresie przygotowań wojennych „państw kapitalistycznych”, rozbudowy ich potencjału militarnego, stanu gotowości bojowej, przedsięwzięć polityczno-wojskowych. Informacje przekazywał dla kierownictwa partyjno-rządowego, Ministerstwa Obrony Narodowej, Sztabu Generalnego, dowództw, sztabów i wojsk – w postaci, meldunków, informacji, parafraz (opracowań tekstów wywiadowczych opatrzonych własną oceną i komentarzem) biuletynów wywiadowczych i vademecum operacyjnych, przy czym każdy z jego oddziałów miał odmienny zakres działań. W pionie informacyjnym funkcjonowały następujące komórki:

¹⁰ Pionowi operacyjnemu podlegała także komórka **ZTS – Zakład Techniki Specjalnej**, w randze oddziału, zajmująca się fotografią operacyjną, podsłuchami, podglądami, tajnopisami.

Oddział IX Studiów

zajmował się studiami strategii i operacji wojskowych NATO.

Oddział V Europejski

w jego „obszarze zainteresowań” znajdowały się państwa zachodnioeuropejskie: RFN oraz Berlin Zachodni, Francja, Wielka Brytania, Dania, Belgia, Holandia, Norwegia, Szwecja, Finlandia, Austria, Szwajcaria, Włochy, Luksemburg, Grecja, Turcja, Hiszpania, Portugalia, Cypr, Islandia, Irlandia i Malta.

Oddział XI Zamorski

w jego obszarze działania znajdowały się „państwa kapitalistyczne” leżące poza obszarem Europy oraz strefy starć interesów politycznych mocarstw i bloków tych państw, tj. Stany Zjednoczone, państwa Bliskiego i Dalekiego Wschodu (głównie Chiny) i Azji Południowo-Wschodniej.

Oddział XVII Informacji Technicznej

– w sferze zainteresowania oddziału znajdowała się technika i uzbrojenie „państw kapitalistycznych” oraz rozwój nauki i techniki w tych państwach w aspekcie zainteresowań militarnych.

Oddział XX Operacyjnego Przygotowania Terenu

zajmował się infrastrukturą wojskową, przemysłowo-zbrojeniową, komunikacyjną, cywilną o znaczeniu wojskowym i geografią wojenną osiemnastu państw zachodnioeuropejskich.

Oddział XXVII Dyżurnej Służby Informacyjnej

zwany również ośrodkiem informacyjnym, odpowiedzialny był za bieżące informowanie kierownictwa partyjno-rządowego, Ministerstwa Obrony Narodowej, Sztabu Generalnego, dowództw, sztabów i wojsk o ważniejszych przedsięwzięciach realizowanych w siłach zbrojnych NATO i w „państwach kapitalistycznych”, ewentualnych działaniach wojennych, zamachach stanu, podwyższeniu gotowości bojowej itp.

Wydział Spraw Polskich i Sojuszniczych

zwany również wydziałem koordynacji, był komórką nieetatową; praca tej komórki polegała na planowaniu i organizowaniu spotkań bilateralnych szefów rządów i ich zastępców, spotkań wielostronnych, wymianie materiałów informacyjnych z rezydentami wywiadów wojskowych państw sojuszniczych, w szczególności attaché ZSRS, którym w latach osiemdziesiątych był gen. Chomienko. Pełnił on funkcję oficera łącznikowego sowieckiego wywiadu wojskowego GRU. Polska była jedynym państwem Układu Warszawskiego, w którym po 1956 r. oficer łącznikowy GRU rezydował w placówce dyplomatycznej, a nie w siedzibie wywiadu wojskowego. W 1984 r. komórka otrzymała nazwę **Wydziału Państw Socjalistycznych**.

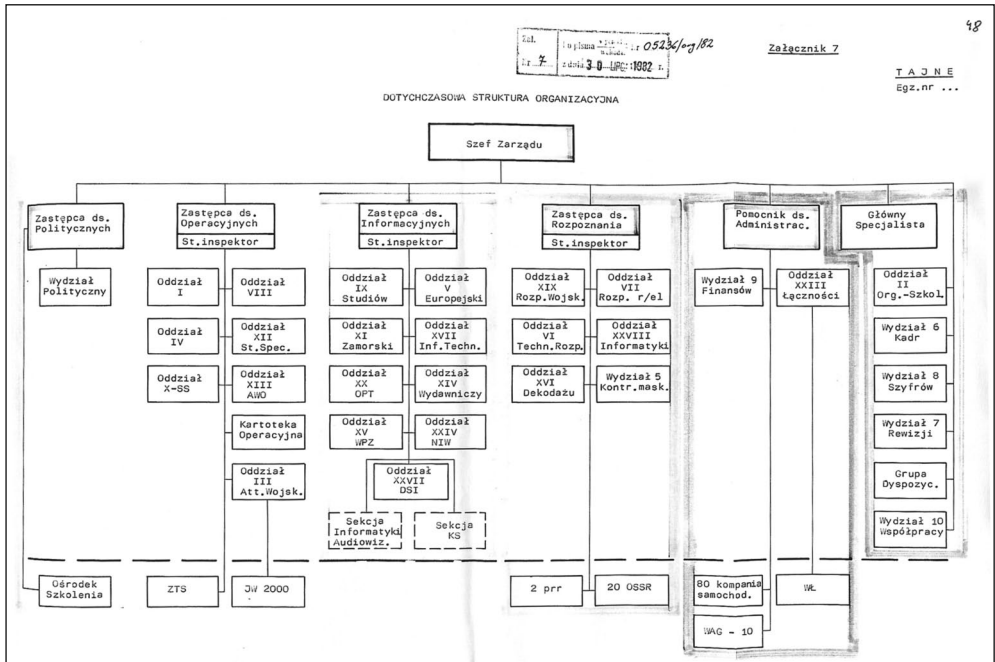
Wydział Informacji Audiowizualnej

wykorzystując źródłowe materiały filmowe, magnetowidowe, magnetyczne, zdjęcia itp., opracowywał informacje audiowizualne dotyczące sił zbrojnych państw potencjalnego przeciwnika na potrzeby kierownictwa MON, wyższych sztabów i wojsk¹¹.

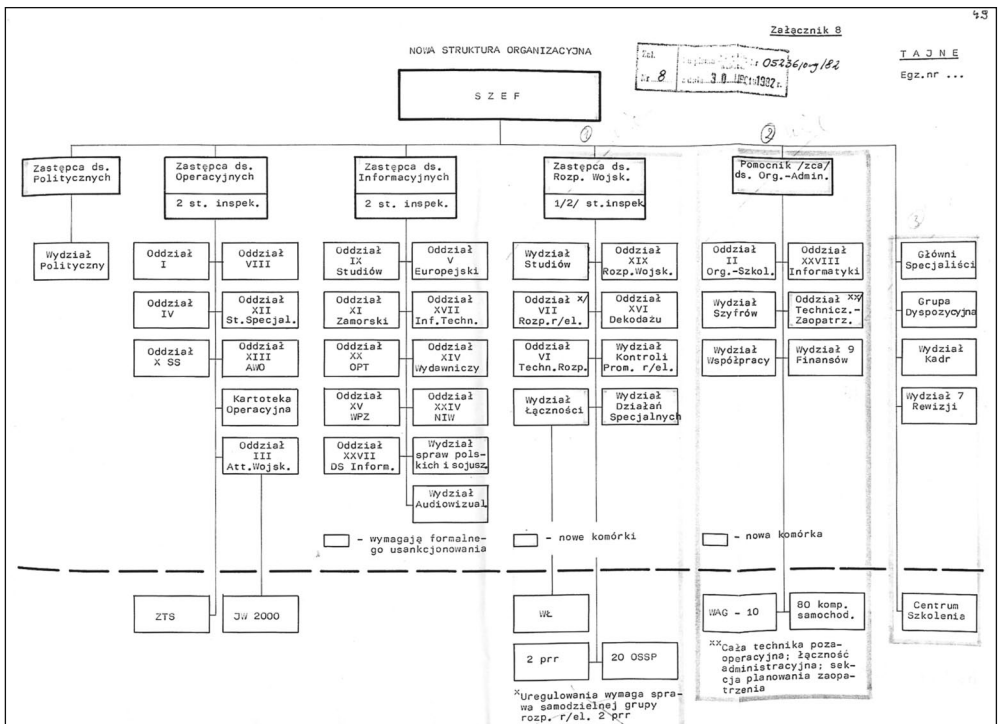
4. PION ROZPOZNANIA WOJSKOWEGO**Wydział Studiów**

realizował w ramach pionu prace studyjne, naukowo-badawcze, wydawnicze i publicystyczne z zakresu rozpoznania wojskowego.

¹¹ Ponadto w skład pionu informacyjnego wchodziły: **Oddział XIV Wydawniczy**, **Oddział XV WPZ (Wojskowego Przeglądu Zagranicznego)**, **Oddział XXIV NIW (Naukowej Informacji Wojskowej)**.

KOMENTARZE HISTORYCZNE

Schematy struktury Zarządu II Sztapu Generalnego WP w latach 80.
Podstawa: IPN BU, 000739/158, Dokumenty z[astęp]cy szefa Zarządu II ds. informacji

Wydział Działań Specjalnych

koordynował zadania jednostek do działań specjalnych.

Wydział Łączności

wykonywał zadania z zakresu planowania, nadzoru i realizacji zasadniczych przedsięwzięć łączności Zarządu II oraz koordynacji głównych zamierzeń dotyczących systemów łączności jednostek rozpoznawczych WP¹².

5. PION ORGANIZACYJNO-ADMINISTRACYJNY**Oddział Techniczno-Zaopatrzeniowy**

planował potrzeby finansowe na rzecz funkcjonowania techniki specjalnej, koordynował i ustalał właściwe proporcje i kierunki rozwoju techniki¹³.

Poza strukturami wszystkich pionów usytuowano: „głównych specjalistów”, „grupę dyspozycyjną”, „wydział kadr”, „wydział 7 rewizji” i „centrum szkolenia”. W siedzibie Zarządu II rezydowała także komórka kontrwywiadowcza – **Oddział VI** – podległa szefowi WSW. Sprawowała ona kontrolę kontrwywiadowczą nad funkcjonowaniem Zarządu II i jego pracownikami metodami agenturalnymi.

Materiały archiwalne służące za podstawę niniejszego artykułu zgromadzono w ramach akt śledztwa Okręgowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Katowicach (sygn. S 12/06/Zk). Większość z nich to dokumenty niejawne, co uniemożliwia szczegółowe opracowanie niniejszego szkicu w pełnym zakresie.

¹² Ponadto w skład pionu rozpoznania wchodziły: **Oddział XIX Rozpoznania Wojskowego, Oddział VI Technicznego Rozpoznania, Oddział XVI Dekodażu, Oddział VII Rozpoznania Radioelektronicznego, Wydział Kontroli Promieniowania Radioelektrycznego**. Pionowi podlegały także komórki: „WL”, „2 prr”, „20 OSSP”.

¹³ Ponadto w skład pionu administracyjno-organizacyjnego wchodziły: **Oddział II Organizacyjno-Szkoleniowy, Oddział XXVIII Informatyki, Wydział Szyfrów** (pracował w systemie dobowym, z udziałem dwóch szyfrantów), **Wydział Współpracy, Wydział 9 Finansów**. Pionowi podlegała także „80 komp[ania] samochod[owa]” oraz komórka „WAG-10”.